

mål+2mæle

Find 6812 fejl!

Hvad er en sprogfejl? Hvilke typer findes der? Hvilken indflydelse har de på den opnåede karakter i en gymnasie-stil? Læs om overraskende sammenhænge mellem fejlmængde og karaktergivning *side 5.*

Sproget i krænkelens tjeneste

Ord og sætninger er ikke bare uskyldige kommunikative byggeklodser, men også uundværlige redskaber for de ondeste handlinger, man kan tænke sig. Maja Thostrup løfter lidt af sløret for børnelokkernes misbrug af chatsites *på side 10.*

Tillykke, det blev et ord!

Lars Chandresh tager os med til ord-fabrikken. Læs om, hvordan ord kan opstå spontant hos både børn og voksne *side 15.*

Club Topicana – uden topic:

»Lå brak i går!« Lærke Kalledsø undersøger, hvad betingelserne er for udeldelser af sætningselementer *på side 27.*

Spørgsmål og svar om sprog **2**

Sproglige fejl og karakterer i danske gymnasie-stile **5**

»Skal vi mødes, zøde?« **10**

Svar på Sprogviden **14**

Ordnes fødsel **15**

Sprogets genskabelse **21**

Lyder da meget spændende **27**

Sprogviden **32**

Da Fanden havde kastet de gamle og de nye Sprog i en Kedel, [...] lavede han af Skummet det engelske Tungemaal.

Holberg*, 1743

*Holberg citerer her selv »en Historie«, »man fortæller«

Spørgsmål og svar om sprog

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til redaktionen. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

Carsten Elbro
 Institut for Nordiske Studier
 og Sprogvidenskab,
 Københavns Universitet,
 Njalsgade 120,
 2300 København S
 E-mail: ce@hum.ku.dk

? *Hvornår er man cyklende*

Har I kommentarer til den besynderlige participialkonstruktion »han er cyklende«? Når man aser op ad Alpe d'Huez på den store klinge, er man efter min sprogfornemmelse ikke cyklende. Det er man da vist først, når man har sat cyklen fra sig.

»Hvordan er du kommet her hen?«

»Jeg er cyklende«.

Venlig hilsen
 Niels Bjørg

dansk i betydningen 'I'm walking' – det hedder *jeg går*. Vi har heller ikke *han er spisende* – *de er spillende* – *hun er sovende* osv.

Men vi har altså *jeg er gående* i betydningen 'jeg er kommet hertil til fods'. På samme måde *jeg er cyklende*, som betyder at jeg er kommet på cykel, og *han er kørende*, der betyder at han er kommet med et køretøj. Det er mest *gående/cyklende/kørende* der bruges, altså de elementære, klassiske måder at bevæge sig på, men man vil vel også kunne tænke sig *hun er svømmende*, *han er flyvende*, *vi er sejrende*, hvis situationen foreligger.

Det ser ikke ud til at det er formen på *-ende* der muliggør eller udløser konstruktionen, for synonyme udtryk kan det samme: *jeg er på cykel*, *han er med toget*, *hun er i kajak* osv.

Når transportmidler nævnes, skal den ankomne være den der har styret vognen, båden eller flyet, hvis formen på *-ende* bruges. Hvis jeg er kommet som passager i en bus, kan jeg ikke sige *jeg er kørende*; det hedder *jeg er med bussen*. Så altså: »Hej venner, her har I mig. Jeg er flyvende, jeg har stillet helikopteren i baghaven!«

EH

! God iagttagelse. *Jeg er gående* kan man overhovedet ikke bruge på

? Ordhyppighed i oversættelser

I danske tekster, der er oversat fra fremmedsprog, er der afhængig af kildesproget en række ord, som er mere frekvente (= hyppigere), end de naturligt ville være i dansk, og hvor man i en del tilfælde med fordel kunne have valgt et andet ord på dansk (f.eks. tysk *Mannschaft/mandskab/hold*, svensk *oerhört/uhørt/utroligt*, engelsk *role model/rollemodel/forbilledede*). Bliver der lavet statistik på den slags?

Venlig hilsen

Michael Bach Jepsen

! Uanset om det drejer sig om oversættelser foretaget af skoleelever, sprogstuderende, professionelle oversættere, talere af et fremmedsprog, mindretalsmiljøer, oversættelsesordbøger, undertekster, eller andre sammenhænge, hvor to sprog er i kontakt og indgår i en konkret relation, vil der forekomme såkaldt *interferens* i større eller mindre grad. Interferens er påvirkning af et sprogligt produkt fra en fremmedsproglig kilde, og resultatet er en *xenisme*, et tilsyneladende hjemligt produkt, der tilfældigvis i den kombinatorik er en fremmed dannelse. Det kan både være mht. dannelse af ord, sætninger og faste udtryk.

Det er vanskeligt helt at undgå, at der indimellem ryger sådanne xenismer af panden. Det kan sagtens være en *frekvens-xenisme*, dvs. en i sproget allerede kendt form, men som er relativt sjælden uden for den specifikke kontekst.

Fx er det i germanistiske miljøer normalt at høre ellers dansktalende undervisere eller studerende sige *signalisere*, en form der ikke er dansk fremmed, men som altså er langt mindre udbredt end konkurrenceformen *signalere*.

I oversættelsessammenhæng taler man også om *translationesisk*, dvs. en særlig sprogform, der knytter sig til oversatte tekster. Universitetsundervisningen i oversættelse fra fremmedsprog til modersmålet bruger typisk en del kræfter på at bevidstgøre om og hjælpe med at udrydde netop translationesisk. Det kan måske undre, at det skulle være så vanskeligt at frigøre sig fra fremmedsproget og så udfolde sig udtryksmæssigt frit på det, man jo er bedst til og kunne forventes at have en klar indsigt i og styr på. Men virkeligheden er en anden: De fleste ryger i, selv garvede oversættere, der oversætter de store prestigefulde forfattere: For en del år siden blev en oversætter af en tysk roman beskyldt for at have oversat den – til tysk.

Oversættelser til dansk fra tysk vrimler med adverbier af typen *deri*, *derved*, *deraf* etc., ikke fordi det er levende og naturligt post-2000-dansk, men simpelthen fordi kilde teksten er fuld af (i udgangssproget helt gængse og neutrale) tyske adverbier som *darin*, *dabei*, *davon* etc., der jo ligner de danske ord noget. Men de har altså forskellig stilistisk værdi i de to sprog. Som regel kan man på dansk skrive *i den/dem*, *af den/dem* etc. og få et bedre resultat.

Også afledningsformen stednavn + -er overføres til dansk i mange tilfælde: Det (kun i en vis forstand) autentiske danske eksempel *Dresdner bymuseum* kommer bedre i mål som *Dresdens bymuseum* eller *bymuseet i Dresden*, mens det tyske udgangspunkt skinner klart igennem.

Egentlige statistikker på området mener jeg ikke eksisterer: Her er et oplagt forsknings- eller opgaveskrivningsemne for sprogstuderende. Dog har engelsk-eksperten Henrik Gottlieb i en række undersøgelser af anglicismer dokumenteret, hvordan engelske låneord kvantitativt og over tid går ind og overtager hjemlige ords plads som en slags »gøgeungeeffekt«.

Dine eksempler er i øvrigt ikke helt af samme type: *Rollemodel* og *forbillede* er i dag fuldt synonyme; her synes jeg ikke, man kan tale om, at man med fordel kunne have valgt *forbillede*. Det er dog muligvis et spørgsmål om den talendes alder og øvrige sprogprofil.

KF

! *Loyal to Familia*

Jeg læser med stor fornøjelse Mål & Mæle og faldt i det sidste nummer over diskussionen om »Loyal to Familia«. Jeg skriver ikke til F.O.R. Sørensen (som anbefalet), da dette måske er et mere generelt problem, som måske hænger sammen med den generelle globalisering, som de facto kan opleves som anglicisering. At ordet ikke minder om det engelske »family«, får den gode Sørensen til at konkludere, at det sandsynligvis er

sådan, at »banditterne ikke kan stave til deres eget navn«. Så dumme er det helt bestemt ikke!

Hvis man ville kigge lidt længere ud i sproglandskabet end engelsk (og indrømmet, redaktionen HAR været omkring det italienske 'famiglia', men hvorfor mon ikke også det spanske?), ville man erkende, at 'La Familia' er spansk og er betegnelsen for den største og mest frygtede bande i Mexico hvad angår organiseret kriminalitet. Så »Loyal to Familia« blander her engelsk og spansk behændigt sammen ligesom millioner gør fortrinsvis i de sydlige stater i USA. Så dumme er de ikke: De har godt styr på code-switching.

Mange hilsner

Uwe Kjær Nissen

Spanske og spanskamerikanske studier

Syddansk Universitet

Redaktionel note: Sidste blad var fejlagtigt angivet som 35. årgang. Der skulle have stået 36. årgang. Vi beklager fejlen.

Sproglige fejl og karakterer i danske gymnasiestile

Af Eva Theilgaard Brink, Carsten Elbro, Stine Johannsen

Øvelsen dansk stil er en gammel og velkendt del af danskfaget i gymnasiet. Her skal eleverne vise, at de behersker forskellige skriftlige genrer, såsom litteraturanalyse, essay og debatindlæg. Desuden skal de vise, at de kan skrive i et klart og sammenhængende dansk, som overholder de formelle regler for retstavning.

Disse bedømmelseskriterier ses også afspejlet i Undervisningsministeriets vejledning fra 2010. Den fortæller lærere og censorer, hvordan de bør bedømme skriftlige fremstillinger i danskfaget i det almene gymnasium. Der står blandt andet, at bedømmelsen skal lægge vægt på, »i hvilken grad eksaminanden er i stand til at udtrykke sig på et klart og velformuleret dansk, og i hvilken grad fremstillingen er sprogligt korrekt, herunder demonstrerer en sikker brug af tegnsætning.« Elevernes sproglige korrekthed bør altså indvirke på den karakter, de får. Men sker dette også i praksis?

I *Mål og Mæle* 35. årgang nr. 1 redegjorde Stine Johannsen for en stavfejlundersøgelse, som besvarede netop dette spørgsmål. Resultatet var, at der var en sammenhæng mellem antal fejl og karakterer, hvilket kunne tyde på, at lærerne faktisk tager højde for den sproglige korrekthed.

I sit speciale fra 2012 undersøgte Stine Johannsen på baggrund af et større materiale, om der ved en stavfejlundersøgelse stadig kan findes en sammenhæng. Stavfejlene blev desuden registreret inden for forskellige kategorier, som gør det muligt at se, om der er en sammenhæng for alle fejltypen, eller om det varierer alt efter, hvilken type fejl eleven laver.

272 danskstile, 6812 fejl

Specialets materiale består af 272 eksamensstile fra to almene gymnasier, et på Fyn og et på Sjælland. De første 4800 anslag af samtlige stile blev korrekturlæst, og fejlene blev kategoriseret og opdelt i tre hovedgrupper af fejl *Tegnsætningsfejl*, *Udtaleoverensstemmende fejl* og *Ikke udtaleoverensstemmende fejl*. Under hver hovedgruppe var en række konkrete fejkategorier registreret. Eksempelvis indeholdt hovedgruppen *Udtaleoverensstemmende fejl* fejkategorien *Stumme bogstaver*, som igen indeholdt tre underkategorier, nemlig 'd' (*For i gamle dage, viste man præcis*), 'h' (*...børn har brug for en hvis forståelse*) og 'uden d og h' (*...man bliver nød til at formidle*).

I de 272 stile blev der i alt registreret 6812 fejl, og overordnet set blev der fundet en pålidelig sammenhæng med karakteren ($r = -0,61$), sva-

rende til at over 36 % af karaktervariationen svarede til fejltallet. Også for hver af de tre hovedgrupper af fejl var der en stærk sammenhæng med karaktererne.

Kan antallet af formelle fejl forudsige, hvilken karakter en dansk stil vil få?

Specialet bekræfter altså sammenhængen mellem fejl og karakter. Men en korrelation er blot en talsammenhæng. Det kunne jo være, at antallet af formelle fejl hang sammen med problemer på indholdssiden, og at det således var en vurdering af indholdet, der kom til udtryk i karaktererne. For at finde betydningen af de formelle fejl i sig selv for karaktererne måtte Stine Johannsen gennemføre en supplerende undersøgelse.

Et tilfældigt udpluk på 40 stile, der repræsenterede hele 7-trinsskalaen, blev brugt i denne undersøgelse. Stine rettede alle de formelle fejl i stilene, ikke kun i de første 4800 anslag. Det blev gjort, så de nu fejlfrie og renvaskede stile igen kunne blive bedømt og få en karakter. De originale 40 stile, stilene med fejl, blev også bedømt på ny.

De originale stile og de renvaskede stile blev bedømt af otte lærere. Hver af de otte lærere fik 10 stile, som de skulle bedømme og give en karakter. Heraf var fem af dem fejlfrie stile, medens de andre fem var originaler, altså stile med fejl. Lærerne blev bedt om at bedømme disse stile, som de ville gøre i en normal sammenhæng, og de kendte ikke undersøgelses-

sens formål. Den samme lærer bedømte naturligvis ikke den samme stil både med og uden fejl.

Efter at stilene var bedømt på ny, var gennemsnitskarakteren for de renvaskede stile 8,3, medens de originale stile med fejl kun fik 7,8 i gennemsnit. Dette tydede umiddelbart på, at der var beskednen årsagssammenhæng mellem antallet af formelle fejl og karakteren. Men sammenhængen var markant for stile, som med fejl var bedømt under middel. Næsten halvdelen af disse stile rykkede op over middel, når fejlene blev rettet. Der var 45 %'s sandsynlighed for at rykke op over middel; mens der kun var 15 % risiko for, at en stil rykkede ned under middel efter fejlrretningen. Den forskel var statistisk signifikant.

Hvilken vægt indgår de formelle fejl med i karakteren?

Undersøgelsen gav en mulighed for at vurdere, hvor stor en del af karaktervariationen der kommer fra en indholdsvurdering, og hvor stor en del der kommer fra en vurdering af de formelle fejl. Muligheden lå i en undersøgelse af karaktererne for *de oprindelige fejlfulde stile* – i to trin:

1. Overensstemmelsen med karaktererne for *de rettede udgaver* af stilene var 34 % ($r = 0,58$). Denne overensstemmelse gav et mål for indholdets betydning – på tværs af forskellige lærerbedømmelser.

2. Når man desuden tog højde for *fejltallet* i de oprindelige stile, så steg overensstemmelsen med karaktererne

til 45 % ($r = 0,67$). Det vil sige, at fejltallet forklarede yderligere 11 % af karaktervariationen.

Da det var i alt 45 % af karaktervariationen, der kunne forklares, betyder det, at de formelle fejl indgik med en vægt på 11/45 eller lige omkring 25 % af karaktervariationen. De andre 75 % af karaktervariationen kom så af indholdsvurderingen, herunder det valgte emnes sværhedsgrad.

Undersøgelsen viste således, at sammenhængen mellem fejl og karakter ikke blot var tilfældig. Den viste, at der heller ikke var tale om, at antallet af fejl i virkeligheden var et tilsvarende mål for, at indholdet i stilen var ligeså dårligt. Det var størstedelen af karaktervariationen, der kom af indholdsvurderingen; kun omkring 25 % af en vurdering af de formelle fejl.

Men det er også værd at lægge mærke til, at det var under halvdelen (45 %) af karaktervariationen, der overhovedet kunne forklares i undersøgelsen. De øvrige 55 % af variationen må således komme fra forskelle mellem bedømmerne – forskelle imellem lærernes vurderingskriterier og generelle karakterniveau – og tilfældigheder i den enkelte lærers vurderinger. Undersøgelsen var ikke designet til at sige noget om denne del af karaktergrundlaget.

Flest kommafejl

I stavefejlsundersøgelsen blev alle fejl registreret inden for forskellige stavefejlskategorier, hvilket gjorde det

muligt at måle, hvilke fejlgrupper der er de hyppigste, og hvilke der især påvirker karakteren. Kommafejl er den altoverskyggende fejlgruppe; den udgør 90 % af alle fejl. Det er også mellem kommafejl og karakter, at man kan finde den stærkeste sammenhæng i undersøgelsen: 34 % ($r = -0,58$).

Næst efter kommafejlene ses de største sammenhænge med karakteren i kategorierne *Udeladt bogstav, ord eller orddel* og *Forkert bogstav eller ord*. Alle tre kategorier er meget fremtrædende i materialet, og det kan tænkes, at lærerne netop slår hårdt ned på disse fejl, fordi de støder på dem ofte. Se figur 1.

Fad øl gør ingen dårlig student

En anden hyppig fejlgruppe er særlig og samskrivningsfejl, fx når eleven skriver *fad øl* i stedet for *fadøl*. Men selvom fejlen er hyppigt forekommende i materialet, er der overraskende nok ikke nogen sammenhæng mellem denne type fejl og karakteren. Og det er til trods for, at lige denne fejltypen ofte bliver nævnt som særlig irriterende af sprogbrugerne, fx i *Mål og Mæles* egen læserundersøgelse (*Irriterende stavefejl*, årgang 27, nr. 3). Den manglende sammenhæng kan muligvis forklares ved, at næsten alle stilene havde fejl af denne type – de var altså også at finde i stilene til topkarakter. Heller ikke fejl med de refleksive possessive pronomener havde nogen sammenhæng med karakteren: *Hans/sin*-fejl var hverken særlig hyppigt forekom-

1. Komma – grammatisk	Forkert satte kommaer ifølge Retskrivningsordbogens kommaregler om grammatisk komma, fx <i>det er skolens formål, at skabe denne lyst</i>
2. Udeladt bogstav, ord eller ord del	Udeladelse af bogstav, ord eller ord del på baggrund af ikke anvendt leksikalsk viden, fx mangel af genitiv-s i <i>der prydede bogen forside</i> , eller den manglende præposition <i>til</i> i sætningen <i>for at kunne bidrage samfundet</i>
3. Forkert bogstav eller ord	Forkert brug af bogstav eller ord i forhold til konteksten, fx <i>skulptire</i> i stedet for <i>skulpture</i> , eller <i>chokmonumenterne</i> i stedet for <i>chokmomenterne</i>

Figur 1: Skemaet viser i prioriteret rækkefølge, hvilke fejltypen der har den største sammenhæng med karakteren.

mende eller noget, der påvirkede karakteren i denne undersøgelse.

Undersøgelsen viser altså, at lærerne følger vejledningen fra Undervisningsministeriet. Elevernes beherskelse af de formelle sproglige regler bliver taget i betragtning, når der skal gives karakter; det ses ved den påviste sammenhæng: Jo flere fejl, des lavere karakter. Sammenhængen viste sig desuden at være af en kausal karakter i lærerforsøget: 25 procent af den forklarede variation i en stils karakter kan forbindes med antallet af formelle fejl. Og det er især de stile, der er bedømt dårligt, der har noget at vinde ved at gennemgå en korrektur. Fjerner man

fejlene i de stile, der er bedømt til under middel, er der 45 procent chance for, at de rykker op over mid del.

Nogle fejltypen synes ikke at være ligeså grelle i lærerens øjne som andre. Det er i hvert fald ikke dem alle, der viser en sammenhæng med karakteren – det er de meget hyppige sær- og samskrivningsfejl et overras kende eksempel på. Til gengæld er dårlig kommatering, der var den altoverskyggende fejltypen i stilene, også den fejlgruppe, der påvirkede karakteren mest. Når nu denne fejltypen både er så fremtrædende og samtidig er den, der er knyttet tættest sammen med karakteren, kunne man overveje, om ikke en grundigere gen-

nemgang af kommareglerne ville være gavnlig for elevernes præstationer og studenterbevis. Det er i hvert fald ikke kun de indholdsmæssige

kvaliteter – men også de sprogligt formelle – der ligger til grund for den endelige karakter.

*Eva Theilgaard Brink
stud. mag. i lingvistik ved
Københavns Universitet
sekretær for Mål og Mæle*

*Carsten Elbro
professor i anvendt lingvistik ved
Københavns Universitet*

*Stine Johannsen
cand. mag. i lingvistik ved
Københavns Universitet*

Denne artikel er skrevet på baggrund af Stine Johannsens kandidatspeciale *Fejl i danske gymnasiestile – en undersøgelse af korrelation og kausalitet mellem sproglige fejl og karakterer*. 2012. Københavns Universitet.

Tak til Kasper Boye, Jørn Lund, Nicolai Hartvig Sørensen, Anne Mette Finderup, Jens Pedersen, Morten Nørskov, Anders Svejgaard Pors, Eva Heltberg, Dorte Heurlin, Karen Wagner, Niels Bønnelycke Gjerding samt de to gymnasier.

»Skal vi mødes, zøde?«

■ *Børnelokkeres sprogbrug på nettet*

Af Maja Cecilie Thostrup

I 2012 bragte *Mål og Mæle* en artikel af retslingvisten Robert A. Leonhardt, som beskrev, hvordan sprogvidenskabelige metoder indgår i det politimæssige og juridiske opklaringsarbejde. Eksemplerne var hentet i en række forskellige autentiske sager af mere eller mindre dramatisk og bestialsk karakter.

Denne artikel dykker ned i et mere specifikt og desuden ret nyt område af retslingvistikken, nemlig såkaldt *online-grooming*. Det er børnelokkeri på nettet, dvs. kriminel brug af internettet med det formål at udnytte mindreårige i seksuelt øjemed.

En undersøgelse af online-børnelokkeres måde at formulere sig på er vigtig, fordi der står menneskeskæbner på spil. I den ene yderlighed kan kriminel adfærd blive overset, og i den anden kan en uskyldig blive dømt. Det har alvorlige konsekvenser, hvis metoden eller analysen er forkert.

Den aktuelle undersøgelse og dens vilkår

Jeg arbejder som *moderator*, dvs. kontrollør af chatsitet hos en international udbyder af onlinespil og film med en ungdommelig målgruppe. I det arbejde læser jeg brugernes rapporter om hinanden, og jeg har i nogle tilfælde skullet vurdere, om

materialet skulle sendes videre til politiet. På den måde har jeg haft adgang til brugernes chatlogs og dermed til et unikt chatmateriale. Det er klart, at materialet indeholder følsomme og fortrolige oplysninger i henhold til persondataloven. Det betyder, at de personfølsomme oplysninger i eksemplerne her i artiklen er slørede. Desuden er det oprindelige datamateriale på tysk. Men bag sløret er der altså autentiske eksempler.

Man kan aldrig med 100 % sikkerhed vide, hvornår der er tale om *online-grooming*, da det kræver direkte kendskab til afsenders hensigt. Derfor må man vurdere de tekster, man har adgang til. Hvis man som moderator finder et chatforløb mistænkeligt, har man pligt til at indberette sit materiale til politiet.

Som moderator har jeg ofte savnet en konkret vejledning i, hvornår man kan se på sproget, om afsenderen er *en voksen*, som prøver at udgive sig for at være et barn. Men sådanne vejledninger findes ikke. Det er dog kun det ene problem. Det andet store problem er, at det ikke altid er så let at se, om der er *forsøg på at udnytte et barn*, grooming.

Når man skal finde ud af, om den anonyme bruger på et chatsite er en voksen med kriminel hensigt, har man kun de sproglige ytringer og

sprogbrugen at gå ud fra. Det betyder, at den sproglige analyse bliver helt afgørende. Til gengæld kommer mange af sprogvidenskabens discipliner i anvendelse:

- *Pragmatik*, fordi der fokuseres på den voksnes hensigt og den sproglige instrumentering af den.
- *Sociolingvistik*, fordi opgaven indebærer at skelne mellem »voksen-sprog« og »børne- og ungdoms-sprog«.
- *Chatsprog*, fordi det hele foregår på et chatforum og med den sprogbrug, der hører til her. Chatsprog er i øvrigt en del af fagområdet *medielingvistik*.
- *Retslingvistik*, fordi der er tale om en potentielt kriminel handling.

»Anklaget tekst«

Når bevismaterialet er en sproglig ytring, er der tit tale om en såkaldt *anklaget tekst*. Det er en tekst, som politiet eller anklagemyndigheden har efterforsket og herefter vurderet som (en del af) en kriminel handling. I anklagede tekster kan såvel forfatter-skab som tekstens indhold være dubiøst. Det vil sige, at retslingvis-ten, alt efter det kriminologiske grundlag, kan have forskellige formål med tolkningen af det sproglige bevismateriale. Det kan fx være at påvise et forfatterskab, som ved chatgrooming. Påvisning af et forfatterskab kan være en udfordring, da en anklaget tekst kan have flere forfatte-re, hvilket også gælder for chat. Online-grooming handler dog typisk om én persons tilfredsstillelse eller

tvangshandlinger, og der er derfor sjældent mere end én forfatter bag den anklagede tekst.

Grooming og dens faser

Etymologisk kommer begrebet grooming fra det engelske *to groom*, 'at forsøge at vinde et offers tillid med henblik på seksuel udnyttelse af det'. Der er typisk tale om en proces, hvor den voksne krænker bruger sproglig forførelse, manipulation og ros til at påføre ofret skyldfølelse, for at få barnet til (tilsyneladende frivilligt) at medvirke i seksuelle aktiviteter, der skal tilfredsstille den voksne.

Der findes i alt seks faser i grooming-processen.

Den *første fase* er den kontaktskabende fase, fx på et chatsite.

Den *anden fase* er opbygningen af »venskabet«, der kan vare fra dage til måneder. »Venskabet« opnås ved foregivelse af opmærksomhed, interesse, ros, omsorg, anerkendelse og bekymring. For eksempel er formuleringen »hvordan sku man ku la vær med at ku li dig!?!« ikke et spørgsmål, hvor afsender forventer et svar, men et udtryk for ros og omsorg. Det vil sige, at der er tale om en sekundær sproghandling, hvori der ligger underforstået, at 'jeg kan godt lide dig'. Eksemplet »Du er jo min skat« udtrykker tilsvarende omsorg og anerkendelse.

»Hvor bor du?« og »hva hedder du i virkeligheden?« er eksempler på personlige spørgsmål. De kan have flere funktioner og er vigtige elementer i grooming-processen. Dels bru-

ger groomeren personlige spørgsmål til at vurdere, om et møde kan arrangeres, »hvor bor du?« »hvad hedder din skole?«, dels bruger groomeren dem til at komme med mere personlige kommentarer, »ja kender din skole, men har kun hørt gode ting«.

Efter opbygningen af »venskabet« følger *tredje fase*, hvor den voksne vurderer risikoen for at blive afsløret, enten af andre brugere eller af forældre og ældre søskende. Spørgsmål som »har du søskende«, »hvor gamle er de« og »er de hjemme«, er risikovurderinger af, om modtagers søskende vil (kunne) afsløre groomerens identitetssnyd. Risikofasen kan således være den sidste fase, der foregår på chatsiden. Herefter kan kommunikationen vedligeholdes vha. telefon eller privatchat som Facebook og MSN. Et autentisk eksempel som »må jeg lige få dit mobilnummer?« kan være en indikation i denne retning.

Fjerde fase, også kaldet »den eneste ene«-fasen, omhandler tillid og følelsen af at høre sammen. Ofret, den mindreårige, stoler på den voksne og tør åbne sig. Modstand mødes med (tilsyneladende) sårede følelser og trusler om at miste relationen, »så blokker jeg dig her og på facebook BB«. Formålet er at give den mindreårige skyldfølelse. Ydermere ses truslen om at miste relationen på BB ('bye bye').

I *femte fase* introduceres og afprøves seksualitet. Fx undersøger afsenderen modtagerens seksuelle erfaring med »er du jomfru?«. I et andet

eksempel undersøges modtagerens fysiske udvikling med spørgsmålene »har du g-streng på?« og »har du bh på?«, fordi svarene vil fortælle, om modtageren er kommet i puberteten. Andre måder at introducere den seksuelle fase kunne være med spørgsmål som »har du prøvet at kysse?«. Et andet eksempel er et direktiv med en opfordring til modtageren om at *came*: »vil se, hvordan du ser ud og prøve at came med dig«. Afsenderen danner et verbum, *came*, af *webcam* til at efterligne ungdomssprogets anglicismer og hyppige verbalafledninger med.

Nogle spor i styringen af samtalen

Mistanken opstår, når faserne i grooming-processen er repræsenteret i materialet. Da den kontaktskabende fase og venskabsfasen er to faser, der er til stede i de fleste chatforløb, må man se efter andre elementer også, fx andre faser.

Da grooming handler om at vinde børns tillid med det formål at få dem til at gøre noget (bl.a. medvirke i seksuelle aktiviteter), er der typisk tale om en asymmetrisk relation. Sprogligt må man derfor forvente, at groomeren bruger flere direktiver – opfordringer, råd, anbefalinger – end den uskyldige chatter. Tilsvarende bruger groomeren sandsynligvis flere løfter, tilbud og trusler (såkaldt kommissive sprog handlinger) end den uskyldige chatter. Den mistænkelige bruger er desuden kendetegnet ved at stille personlige spørgsmål, at

komme med risikovurderinger og ved seksuel sprogbrug.

I et konkret eksempel blev min mistanke rettet mod en bruger, der anvendte næsten udelukkende direktiver – både direkte og indirekte, eksempelvis »det er din tur« og »har du noget imod mig?« Der var også få konstateringer at finde, fx »ja, jeg er 11«. Med direktiverne anvendte brugeren både turtagning, og hvad man kunne kalde turgivning, fx ved »det er din tur« og »spørg mig om noget«, til at tage kontrol over samtalen. Et eksempel på styring af samtalen ses ved direktivet »har du noget imod mig?« Herefter foretog brugeren et emneskift vha. »ok har du bh på?« og styrede samtaleemnet tilbage mod det seksuelle.

Den mistænkelige bruger skrev også mere almindeligt skriftsprog end den gennemsnitlige, ikke-påfaldende bruger, der er langt mere tale-sprogsorienteret i sin stil.

Flere spor i stilen

En typisk ung, uskyldig brugers sprog har mange kendetegn fra ungdoms-sproget. Det kan være en udtryksform, som afviger fra den ortografiske norm, og et emnevalg, der fx omhandler popmusik og hjemmesidens onlinespil og film. Andre ungdommelige karakteristika er ekspres-siver (øv! Uwahh!! *host* og smileys) og anglicismer, fx *again* og *4ever*. Desuden er der mange forstærkerord, fx »viiildt nederen«, samt eksempler på hyperbolik og

skældsord (fx »din bøssede kloak-dækselknepper«).

I et andet konkret eksempel blev jeg opmærksom på en mistænkelig bruger, fordi vedkommende ikke havde nogen af disse ungdomstræk i sin sprogbrug. I chathistorikken var der ingen udråbsord eller andre af ungdomstrækkene. Den mistænkelige bruger talte heller ikke særlig meget om emner, der dominerer i et ungt miljø som fx skole, fritidsklubber og populærmusik.

Brugeren skrev ganske vist »er du glad for heste?« og »hvad hedder du i virkeligheden, så giver jeg dig en«. Men selv om heste er et populært emne blandt unge piger, er hesten i denne sammenhæng brugt til at fremsætte et tilbud. Tilbud hører til i groomingprocessen; de er ikke typiske i chatsprog. Desuden fandt jeg flere af grooming-faserne repræsenteret hos denne bruger, bl.a. den seksuelle fase. Brugeren stillede også mange personlige spørgsmål. Både de personlige spørgsmål og de seksuelt orienterede spørgsmål er direktiver, fordi spørgeren først og fremmest prøver at få modtager til at videregive oplysninger om udvikling og personlig information, fx navn. Den mistænkelige tekst indeholdt i det hele taget en overvægt af direktiver, hvilket tyder på en asymmetrisk relation. Tegnene på grooming var samlet set så stærke, at brugerens chatlog og login-oplysninger blev sendt til politiet.

Den sproglige analyse kan hjælpe et

stykke ad vejen. Den endelige dom må overlades til retsvæsenet, in casu dommeren. Men dommeren kan dog lige så lidt som gerningsmand og offer undslippe bundetheden til sproget som handlingsredskab på godt og

ondt. I langt de fleste tilfælde bliver redskabet brugt godt; men i nogle tilfælde ligger der kriminelle intentioner bag. En sproglig analyse kan bringe dem frem i lyset og for en domstol.

Maja Cecilie Thostrup
BA i tysk og fransk

Svar på Sprogviden

1. Det engelske ord *window* er ikke som svensk *fönster*, tysk *Fenster* og fransk *fenêtre* beslægtet med latinsk *fene-strum*, men med nordisk 'vindøje' og dermed med dansk (*vindue*).
2. De bruges bl.a. til at markere adverbial brug af et adjektiv. Fx *he is very careful* > *He drives carefully*.
3. Genus, numerus og kasus hedder *køn*, *tal* og *fald* i almensproget (selv om kasus nok er mere udbredt end *fald*).
4. *Drei Viertel fünf* (»tre fjerdedele fem«) svarer i visse sydtyske dialekter til kvart i fem.
5. De betyder hhv. *sorg*, *galede* og *er*. Ordene optræder bl.a. i den Danske Salmebog (bl.a. hhv. *Sorrig og glæde*, *Det kimer nu til julefest*, *Du Herre Krist*).
6. *Corpus* er nominativ og *delicti* er genitiv. Tilsammen betyder de 'forbrydelsens genstand', dvs. udgangspunktet for en retssag (fx et fundet lig).
7. *Ordbog over det danske Sprog* er ældst.
8. *Grammatik over det Danske Sprog* er den seneste store grammatik (af Erik Hansen og Lars Heltoft, 3 bind, 2011).
9. Nogle eksempler på grammatisk udtrykt instruks eller ordre er: imperativ (skrid!), præsens (du bliver her!), negeret infinitiv (ikke løbe!), modalverbum-konstruktioner (du skal komme her!; du må godt stoppe nu!), spørgsmålsform (Kommer du nu!; Holder I lige jeres kæft!).
10. *Hu betød 'sind', 'lyst' eller 'tilbøjelighed'*. Jf. *komme i hu*, *husvarelse*, *hukommelse*, *gram i hu*.
11. Her er en række udtryk for 'at være fuld': *være stiv*, *døddrukken*, *snurrens*, *have en fjer på*, *være beruset*, *være skidefuld* og *på rulleskøjter*, *have en høj promille*, *have kigget dybt i flasken*, *være i løftet stemning*, *være stang-bacardi*, *være fuld som en alikke*, *være hønefuld*, *have en ordentlig bjørn på*, *have en brandert (på)*, *ikke kunne gå lige m.fl.*
12. *Downe Robert* er i godt selskab med bl.a. *Sanger-Søren*, *Teflon-Torkild*, *Gucci-Helle*, *Hade-Hanne*, *Lure-Anders* og mange flere.
13. Et *kateder* er en lærers underviserbord, et *kateter* er derimod en teknisk, ofte medicinsk rørformet anordning til væskeaftapning. De to ord stammer begge fra græsk uden dog at være direkte beslægtede.
14. *The f-word* er ordet *fuck*, der betyder 'kopulere', men som i dag bruges betydningsafsvækket i et hav af situationer og varianter, også på dansk. *An f-word* er ethvert frækt eller på anden måde tabubelagt ord.

Ordenes fødsel

Af Lars Chandresh Henriksen

Jeg boede i kollektiv med bl.a. en 5-årig pige der hed Franciska. Engang klatrede hun op på en lænestol og lod sig falde ned i armene på mig. Jeg greb hende, drejede et par gange rundt og satte hende så ned. Forfra igen. Det blev en rytme, og hver gang jeg svingede rundt med hende, sagde jeg: *Tjuttelum, tjuttelum*.

Det var bare nogle lyde, der vældede op i mig, men efterhånden blev legen et helt mønster af bevægelser og lyde på denne særlige måde.

Lang tid senere kom hun op på mit værelse og spurgte som sædvanlig om jeg ville lege. Vi skulle lave *tjuttelum*. *Tjutte-hvad-for-noget?* spurgte jeg uforstående. Jeg troede at det var et ord hun ikke udtalte rigtigt.

Tjuttelum! gentog hun og så ud som om det var det mest indlysende og entydige ord i verden. Først da hun ivrigt sprang op på min lænestol, forstod jeg. Huskede den rytmiske leg.

Jeg blev helt svimmel af sprogfryd, og jeg gik til legen med højlydte *tjuttelum*er alt imens jeg følte at jeg ikke alene så langt ind i hendes lille sprogværksted, men at jeg simpelt hen stod ansigt til ansigt med et af de vigtigste kontorer i Sprogets Hovedkvarter.

Jeg var det uforskyldte vidne til en af sprogets mest skrøbelige og hemmelige mekanismer, nemlig selve

»indvielsen«, mere teknisk kaldet leksikaliseringen. Dvs. et givet nykonstrueret sprogligt udtryks optagelse i ordforrådet. Det er jo overhovedet ikke alle ord der er ord i sproget. Ord som *fredagseffekt*, *blomstersludder* og *studentershilsen* er ikke ord i dansk! De er ikke en del af sproget, men åbne muligheder der kan have en helt entydig funktion i en konkret situation – og få minutter efter være glemt.

Sprogets to søjler

At kunne et sprog omfatter viden på to niveauer: dels et kendskab til hvad man kalder leksikonnet, altså sprogets faste repertoire af ord og talemåder: *kat*, *fodgængerovergang* og *der er ingen ko på isen* – dels en viden om mulige, tilladelige konstruktioner som de ovennævnte: *fredagseffekt* osv., og som man i en given situation fuldstændig forstår. Sådanne engangsdannelser vrirler det med i sproget, og vi lægger kun mærke til dem hvis de er specielt maleriske – eller hvis de slår an, dvs. hvis sprogbrugerne begynder at sige dem med en følelse af gentagelse. I så fald bliver de leksikaliserede, og deres betydning fastlåses i denne proces. Når dette ikke er sket, kan det samme menneske på et tidspunkt bruge ordet *blomstersludder* om ægte-

fællens anstrengende instruktioner i hvilke blomster der skal vandes hvor når og hvor meget – og fem dage, fem måneder eller fem år senere bruge det samme ord i en helt anden situation og i en anden betydning, altså uden fornemmelse af at gentage ordet. Det kan også være om en irriterende TV-udsendelse med en masse fejlagtige oplysninger om blomsterdyrkning.

På nuværende tidspunkt er ordet *blomstersludder* ikke et leksikaliseret ord på dansk, men en ordmulighed der kan antage vidt – men selvfølgelig ikke uendeligt – forskellige betydninger i en konkret situation. Modsat ord som *studenterbrød*, *indianerhøvding*, *indbetalingskort* osv. Det samme gælder for lydord: *Av*, *ih*, *åh* er leksikaliserede i dansk. Mulighederne for lydord er meget vide, men dog heller ikke uendelige. Dette felt er uhyre vanskeligt for udlændinge. Ikke mindst potentielle lydord. For mig var *tjuttelum* ikke en leksikaliseret størrelse, hverken i det danske fællessprog eller i mit personlige ordforråd. Det var en lydlig mulighed jeg måske aldrig mere ville bruge, eller som jeg kunne finde på at danne på ny – altså ikke igen – i en helt anderledes situation. Det var en engangsdannelse, men Franciska havde åbenbart leksikaliseret den. Eller rettere: Hun havde antaget at den var leksikaliseret som så mange andre nye ord og vendinger hun mødte og indlærte. Og sådan fungerede det også sædvanligvis for hende med et godt resultat.

Hun hører et nyt ord, eksperimenterer med at sige det i en lignende situation – og slipper af sted med det. Det er jo sådan hun lærer sproget, naturligvis med fejltagelser og misforståelser undervejs. Hun arbejder hårdt. Det er faktisk et uhyre vanskeligt sprogarbejde barnet udfører, og mærkværdigvis glemmes alle de sproglige mellemregnskaber det nødvendigvis må gøre sig undervejs. Det barn der gør fejlen: »*jeg løbede*« må jo inde i hovedet have nogle ideer om datidsendelser på dansk. Den forkerte ordform viser at barnet har avancerede grammatiske overvejelser, hvilket bevidsthedsplan det end er på. For den voksne er denne proces for det meste forsvundet og usynlig. Barnet sprogeksperimenterer hele tiden, men vi lægger kun mærke til det ved de fejlslagne forsøg.

Det individuelle og det fælles

Når jeg bruger et ord til Franciska, og når det er leksikaliseret for mig, undrer jeg mig jo ikke over senere at høre hende anvende det på rette måde. Nogle gange kan man høre at et barn er tøvende over for bestemte ord. Men for det meste finder vi ikke ud af om det er på sproglig glatis eller taler med indfødt selvfølgelighed. Et ord der er leksikaliseret hos os, nærer vi ikke umiddelbart mistanke til. Vi mennesker har svært ved at forstå at noget der er indlysende og upåfaldende for os, ikke også er det for andre. Og det gælder også Franciska. Hun er på vej ind i sproget og regner med at de ord hun

hører, er fællesgods med flere år på bagen, om jeg så må sige. Hun har jo erfaring for at et ord hun har lært af sin mor den ene dag, også fungerer den næste dag blandt helt andre mennesker. Men her gjorde Franciska en fejl, og processen blev blotlagt.

Leksikalisering er altså den måde sproget indlemmer nye ord og udtryk. Det er en sproghistorisk dynamik midt i nutiden. Med den mærkværdige konsekvens at ikke alle ord er ord i sproget.

Skabelse og nedbrydning

Men det bliver værre endnu! Thi næppe har sproget skabt og anerkendt et ord – som fx *kanin* – før det simpelthen nedbryder det igen. Ud af den helt forståelige og klare betydning der tilskrives ordet *kanin*, er der ikke mange overlevelsesrester når det optræder i *forsøgskanin*. Det er jo egentlig stærke sager.

Men det bliver endnu mere mystisk. For i og med formælingen af to enkeltord til en sammensætning sker der en usynlig lukning. En nyskabt sammensætning kan som med eksemplet *blomstersludder* antage mange forskellige betydninger. Men i leksikaliseringen, indlemmelsen i sprogets inventar, forjages de mange muligheder – og kun én bliver tilbage. Det er en usynlig lukning og en del af sprogets socialpsykologi der er vanskelig at forstå for sprogbrugerne – og vanskelig at acceptere. Og sproget slår sig også i tøjret. Som fx på følgende reklameskilt i et gartneri: *Deres jordforbindelse*. Ordet *jordfor-*

bindelse er leksikaliseret i en helt bestemt betydning. Reklamen laver ballade, peger på det foruroligende forhold at det jo godt KUNNE HAVE HAFT en helt anden betydning.

Leksikalisering som vits

Samme proces i de mange oprør i sprogvittighederne:

(1)

Gæst: Har De vildand?

Tjener: Nej, desværre. Men vi kan skaffe en tam and og hidse den op.

(2)

Kunde: Jeg vil gerne se på et par alligatorsko.

Ekspedient: Ja så gerne, hvilket nummer bruger Deres alligator?

(3)

To knappenåle spadserede på gaden i Budapest.

Sssssh! siger den ene pludselig.

Hvad er der i vejen? spørger den anden.

Der går en sikkerhedsnål lige bag ved os.

(4)

- Er De hovedkasserer?

- Ja.

- Hvor mange hoveder har De så kasseret i dag?

(5)

Sådan er folk – de beklager sig over, at der ikke er hunde i hundekiks eller borgmestre i borgmesterstænger! Men se om de påskønner, når der for en

gangs skyld er sand i sandkagen!
Piet Hein (Gruk)

Der foregår jo en fortrængning af betydningsmuligheder, og de ligger og presser på for at komme op i bevidstheden – og humor tillader og beforder denne opdukken.

Franskbrød og kakkelovn

Hos komikere er næsten hvert andet gag af denne type. Sprogets usynlige magt udfordrer. Og det er jo ikke til at se det, og det er det der er mysteriet: at det er virksomt, men ikke til at se. At det virker tilgængeligt, men dog ikke er tilgængeligt. En *barnevogn* er en vogn til børn, men det er ikke al rød vin der er *rødvin*. Det er virkelig et kors for tanken.

Sproget lukker med en usynlig kraft for betydningsmulighederne. Nogle gange kan man se eller rettere høre lukningen, som når ordet *franskbrød* er blevet leksikaliseret i betydningen: en bestemt type lyst brød. Ordet betyder jo ikke mere et fransk brød, og det har vist sig i udtalen: *frans(k)brød*, mens det stadig hedder en *franskmand*, hvor k'et ikke forsvinder. Sammenlign udtaleændringerne i *kakke'lovn*, *frik'varter*, *kongen'snytorv*, hvor stavelsesgrænserne også har flyttet sig. I *bryllup* er de oprindelige komponenters identitet helt udvisket: fra et olddansk ord med komponenterne *brude-løb*. Som også *vindue* af *vindøje*, *a'lene* af *al-ene*.

De to ordkomponenter smelter altså sammen og opgiver deres selv-

stændighed – både den fonetiske og den semantiske. Derfor kan et forsøg på genoplivelse virke mærkværdig: *Tidligere blev de på landet brugt som arbejdsheste (...) og i byen trak de spor- og ølvogne*. Ordet *øl* er stadig levende i sammensætningen *ølvogn*, mens *spor* er svækket i *sporvogn*.

I selve indlemmelsesprocessen forlader den talende så at sige ordet. Dette overgår til fællesskabet og eksisterer nu over og uafhængigt af sin oprindelige skaber. Selvom det er en logisk mulighed at ordet *jordforbindelse* kunne betyde 'forretningsmæssig kontakt til en der handler med jord, planter osv.', så er dette simpelthen bare ikke tilfældet. Basta. Det har sprogets usynlige magtinstans afgjort. Og dette ubevidste pres giver selvfølgelig reaktioner, det pres som humoren forløser.

Tegnets vilkårlighed

Det sprogpsykologisk faretruende ved mekanismen er at den blotlægger en af sprogets dybeste hemmeligheder: arbitrariteten, som sprogforskeren Saussure kaldte det: Altså dette at relationen mellem ordet og tingen er vilkårlig, kunne være anderledes. Det er jo skjult for sprogbrugernes oplevelse. Som Storm P. så fint indfanger det:

»Det er i grunden mærkeligt. Fransk-mændene siger *cheval*, tyskerne *Pferd*. Men det ER jo en hest«.

Særlig indviklet er det med talemåder. Udtrykket »Det er ingen herregård« er således tvetydigt. Det kan forstås som en leksikaliseret enhed,

dvs. »Det er ikke særlig dyrt«, og det kan være en fri kombination der har sin pålydende betydning. Fx hos to arkitekter der sammen kigger en bil- ledsamling af forskellige bygninger igennem og er nået til et lidt ubestemmeligt bygningsværk (måske ville sætningen dog helt sproget i dette tilfælde lyde: *Det er ikke nogen herregård, det er ikke en herregård*).

Storm P. har et sted følgende replikskifte – og tager som sædvanlig sproget på fersk gerning:

Hvad mener De om situationen?

Ja, hvad skal man sige?

Næh, det siger jeg også!

Frasen *Ja, hvad skal man sige?* er jo efterhånden leksikaliseret som et udsagn i retning af »Det er svært at udtale sig om«. Det er altid en forfærdelig mulighed i sproget at tolke noget leksikaliseret som uleksikaliseret! (Det omvendte, således som Franscisca gjorde, er ikke så nærliggende og dermed ikke så faretruende).

Nogle mennesker er nærmest helt besat af dette fænomen og forsøger ustandseligt at presse en bevidsthedskile ind mellem den faktiske, leksikaliserede betydning og en bogstavelig – klart fejlagtig – tolkning.

A: »Jeg kunne vel ikke låne en tændstik?«

B: »Nej, du kan få en«
eller

»Jo, og hvornår får jeg den tilbage?« osv.

A: »Gud, er det dig?«

B: »Ja hvem skulle det ellers være?«

Enhver sprogbruger ved hvad udtrykkene betyder. Alligevel fristes nogle over evne til at fremture med en bevidst vrangetolkning. Det pirrer til modsigelse og modhandling at f.eks. udtrykket – »Gud, er det dig?« – er blevet leksikaliseret i betydningen: »Jeg er overrasket over at se dig« og altså ikke er noget spørgsmål.

Morgensutter i Tyrol

Processen er som sagt svær at forstå for sprogbrugerne og giver som vist megen uro i sproglivet, fx følgende pudsighed: På tysk og i ældre dansk var følgende citat fra »Don Carlos« af Schiller en velkendt talemåde: »*De skønne dage i Aranjuez er nu til ende*«. En tysk bondekone så engang stykket og blev spurgt, hvad hun syntes om det: Jo, det var da meget smukt og flot, men det undrede hende noget at en stor forfatter som Schiller ville bruge en så forslidt talemåde som »*De skønne dage i Aranjuez er nu til ende*«.

Der er således stor energi omkring denne sprække i sproget. Den bruges endvidere i folkeeventyr til at narre Fanden. Typen findes også i Shakespeares drama »Macbeth«. Her får hovedpersonen på et tidspunkt at vide at ingen kvindefødt mand kan skade ham. Det opfatter han – med rimelighed – som at ingen overhovedet kan skade ham; man må mindst være gudfødt for at kunne gøre det. Men løftet tages bogstaveligt, og truslen kommer fra en mand der er født ved kejsersnit. Et andet sted i

samme stykke udtrykkes begrebet 'aldrig' ved sætningen: *når skoven bevæger sig hen mod borgen*. For det kommer antagelig aldrig til at ske – men så alligevel ved at soldater camoufleret med grene og blade rykker frem mod borgen.

Dirch Passer var på en rejse med et filmhold i Schweiz for at optage »Sommer i Tyrol«. På et tidspunkt stod han op kl. 7 hver dag blot for at lave et bestemt gag for sine kollegaer. Ved denne tid passerede nemlig en lokal mandsperson – Herr Sutter – forbi hotellet. Dirch stod da parat på

sin sprogvagt, ofte helt alene, og sagde fra sin balkon ned til schweizeren: »Morgen, Sutter!« Han kunne simpelthen ikke holde fingrene væk fra en situation der i den grad lagde op til en befriende vittighed.

Op så lige endnu et vidunderligt eksempel som man kan bruge til at huske leksikaliseringsmekanismen og dens sårbarhed på. På en lille landlig station stod af og til skiltet: »*Det sidste tog kører ikke i aften*«. Alle i lokalsamfundet forstod det – som det var ment, nemlig aflysning af afgang 22.18. Kun udefrakommende grinede.

Lars Chandresh Henriksen
Sprogpsykolog, ph.d.

mål+mæle

ISSN 0106-567X

Hjemmeside: www.malogmaele.dk

REDAKTION:

Kasper Boye, Carsten Elbro, Ken Farø, Erik Hansen og Jørn Lund. Redaktionssekretær: Eva Theilgaard Brink.

TYPOGRAFISK DESIGN: Henrik Birkvig.

SKRIFT: FF Olsen. SATS: Sven Elbro.

TRYK: Grafisk – Københavns Universitet.

EKSPEDITION OG ABONNEMENT:

Blad og Mål og Mæles plakat kan fås i Netbutikken via www.malogmaele.dk eller hos

Studerterafdelingen, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet,

Njalsgade 80, 2300 København S.

Tlf. 35 32 91 61.

E-post: maalogmaele@hum.ku.dk

Mål og Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er 225,00 kr. for årgang 2012 i Danmark.

Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til:

Carsten Elbro, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, Njalsgade 120, København S.

E-post: ce@hum.ku.dk

Sprogets genskabelse

Af Holger Juul

»Onkle Benn har nogle FIN kridhvid Bukser og Skorter Undetrøje Undebusk Strørmppe osvider , Jeg , har så fået noet nydt Tøj og går rundt i det nu.»

Sådan skriver fortælleren i en af sæsonens mest roste skønlitterære udgivelser, Niels Franks *Nellies bog* (side 39). Nellie staver som en brækket arm, men det er netop det fine ved teksten.

De alternative stavemåder giver Nellie et særligt nærvær fordi de får læseren (i hvert fald mig) til at høre ordene udtalt på en bestemt måde. Eksempelvis er den neutrale trykssvage vokal (endelses-e'et) oftest smeltet sammen med en nabokonsonant eller faldet bort – som når e'erne er omplaceret i *onkle* og *nogne* og helt mangler i *FIN kridhvid*. Man bliver også nogle gange præsenteret for anderledes opfattelser af talesproglige udtryk end de gængse – som når Nellie bruger ordformen *osvider*. På retskrivningsordbogsdansk: *og så videre*.

Afvigelserne fra standarddansk tegner Nellie som en person med en særlig, uskolet opfattelse af talesprogets struktur – og kan samtidig få læseren til at mærke hvor meget den gængse sprogopfattelse er præget af skriftsproget.

Formen *osvider* mindede mig om formen *elser* i følgende uddrag af en feriebeskrivelse (fra en tur til Egypten):

»elser gik man en tur nede i byen hvor man kunne prutte men prisen i hver en butik«

Teksten er forfattet af en ordblind mand, og *elser* gengiver (formentlig) det udtryk der normalt skrives *ellers* så.

Denne slags afvigelser fra retskrivningsnormen viser at det talte sprog er hørt og opfattet på en anderledes måde – men ikke nødvendigvis en forkert måde. For hvem siger at de ofte forekommende reducerede udtaler af *og så videre* og *ellers* så ikke skal betragtes som enkeltord? Faktisk synes jeg at *elser* er et glimrende adverbium – lidt i stil med *altså*, hvor stavemåden jo afslører at der også her oprindeligt har været tale om en frase.

Man kan mene at Nellie og den ordblinde turist er sprogligt svage når det gælder beherskelsen af skriftsprogens normen. Men *osvider* og *elser* vidner om at de ejer en helt central sproglig kompetence. De genskaber sproget ud fra det input de har fået af dem de taler og skriver med. Som sprogbrugere overtager vi jo ikke bare et fikst og færdigt sprog, og det

vill være meget overraskende hvis alle sprogbrugere genskabte alle ord og udtryk på præcis samme måde.

Variationerne i det genskabte er med andre ord tegn på at genskabelsen finder sted. Denne artikel handler om disse variationer og hvorfor de opstår.

Søgen efter mening

Hovedformålet med sproglige udtryk er at overføre betydninger. Derfor er det oplagt at vi søger efter kendte betydningselementer (ord og morfer) når vi hører nye udtryk som vi ikke umiddelbart forstår. Mange kan fortælle pudsige anekdoter om børn der går galt i byen. En lille pige af mit bekendtskab var for eksempel med familien på Island og besøgte Den Blå Lagune. Efterfølgende omtalte hun stedet som Den Blå Eller Gule – en lagune var ikke et begreb hun kendte i forvejen.

Når selv universitetsstuderende kan producere stavfejl som *restløshed* (*rastløshed*), *anmassende* (*anmassende*) og *bagagebæger* (*bagagebærer*), opfattes det måske ikke som helt så charmerende. Men også her er baggrunden helt oplagt et forsøg på at finde mening i udtryk der ikke er umiddelbart gennemskuelige:

* Substantivet *rast* (et hvil, en pause) er ikke længere almenkendt og er derfor ikke gennemskueligt som førsteled i *rasteplads*.

* Betydningen af *anmassende* er beslægtet med *at mase sig på*, og vi har ikke noget dansk verbum *at masse* – derfor er det ret oplagt at

formode at ordet er dannet til verbet *mase*. Sådan forholder det sig blot ikke: Ordet er overtaget fra tysk (*sich*) *anmassen*.

* Hvad angår *bagagebæger*, er et bæger jo en slags beholder og derfor ikke nogen helt urimelig fortolkning af andetleddet – i moderne dansk udtales *bæger*, *bærer* (og *bager*) jo ens.

Selv om man måske umiddelbart tager sig til hovedet over stavfejl som de citerede, så kan de også være en kilde til glæde. De er tegn på at sprogbrugere analyserer hvad de hører, og søger efter mening. Og hvor var vi henne hvis de ikke gjorde det?

Nogle gange sker det ligefrem at omfortolkninger bliver en del af normen. Eksempelvis har *stedmor* (en mor der er trådt i en andens sted) erstattet formen *stifmoder*, selv om der er tale om en såkaldt folkeetymologi. Førsteleddet kom ifølge Den Danske Ordbog oprindeligt fra oldengelsk (*a*)*stiepan* 'at berøve (nogen en nær slægtning)' og havde slet ikke noget at gøre med *sted*.

Sji-lob-tju

Det er ikke alle ukendte udtryk der lader sig opdele i kendte betydningselementer. Nellies *osvider* (for øvrigt et ord der bruges meget ofte i bogen) vidner om at udtrykkets oprindelige bestanddele ikke nødvendigvis er gennemskuelige for en moderne sprogbruger; med den betydning ordet så har i sammenhængen («sådan», «således») udtales det

oftest med *stød* (som et rim på *stå*), men i og så *videre* udtales det *stød-løst* (som et rim på første stavelse i *småkage*), og ofte reduceres det til blot en *s-lyd*.

Pigen på Island forsøgte at få betydningsdele ud af de tre stavelser i ordet *lagune* – men faktisk betyder de jo ikke noget hver for sig. Sprogets genskabelse består derfor for en stor del i simpelthen at tilegne sig formen på det man hører, og gentage den så godt man kan. Også dette er en helt grundlæggende sproglig kompetence.

Tilegnelsen af modersmålet kan give anledning til mange pudsige varianter. Forvanskninger som *kammernukker* (*kammerjunkere*) og *uggelægger* (*ulækker*) kan være så ufor-glemmelige at de bliver hængende i en families ordforråd – og når det gælder udtryk som børne-tv-stjernen Bamses *vandekande* og *tihvertifald* endda i det mere almene ordforråd.

Baggrunden kan her igen være at de enkelte betydningselementer ikke genkendes (fx *u* i *ulækker*) eller omfortolkes (*vandekande* = en kande til at vande med, snarere end en kande med vand). Desuden viser formerne en typisk tendens hos børn (og tv-bamser) til at gøre orddelene udtale mere ensartede og dermed lettere at producere (eksempelvis rimet i *vande-kande* og de to gange *ti* i *tihvertifald*).

Evnen til at opfatte og gentage former kan iagttages i særlig underholdende form når børn skråler med på udenlandske sange og frejdigt gengi-

ver fremmedartede lydfølger: *sji-lob-tju* (*She Loves You*) *yeah-yeah-yeah!* Tolerancen over for forvanskede udtaler er derimod ofte mindre hvis det er voksne der ikke har fået helt fat i et ords standardudtale og fx siger *diamentral* for *diametral*. Dermed afslører man jo at man ikke kender ordets stavemåde, og at man ikke har fanget forbindelsen til *meter*. Men indfortolkningen af en *n-lyd* før en *t-lyd* er ikke overraskende da *n-lyde* ofte udtales reduceret eller helt forsvinder i denne stilling – forskellen på *kantine* og *Ka' Tine?* kan eksempelvis være vanskelig at få fat på.

Stabilitet

I grunden kan man godt undre sig over hvor robuste sprogets former er. Som regel forløber overførslen af sproglige former uden de store afvigelser. Det er tankevækkende at selv når man går rundt regnet tres generationer tilbage til en af de ældste kendte runeindskrifter, guldhornets *Ek HlewagastiR HoltijaR horna tawido* (ifølge netstedet runer.ku.dk formentlig fra 400-tallet), er ordet *horn* stadig let genkendeligt – omend teksten som helhed ikke længere er umiddelbart forståelig.

At i hvert fald nogle ord bevarer deres form næsten uforandret i århundreder, har nok at gøre med at fejlforvanskninger der forstyrrer kommunikationen, i mange tilfælde bliver opdaget og korrigeret. Men mulighederne for forvanskninger og fejlfortolkninger er jo mange.

Hvis man har prøvet selskabslegen »telefonleg«, hvor et budskab hviskes videre fra deltager til deltager, vil man vide at der ikke skal mange led til før sidste led i kæden hører noget helt andet end det der udgik fra den oprindelige afsender. Her er det netop en vigtig regel i legen at modtageren *ikke* må tjekke budskabet med afsenderen ved at bede om gentagelser.

Mundtligt overleverede sangtekster er et andet tilfælde hvor forvanskninger nemt kan opstå fordi afsender og modtager ikke kommunikerer indbyrdes. Et fascinerende eksempel er pigen der i skolen havde lært at synge *Den danske sang er en ond blond pige* – efter min mening en langt mere interessant verslinje end den originale, der handler om en *ung blond pige*.

Hvis man søger på »misheard lyrics« på internettet, kan man finde tusindvis af lignende eksempler på fordrejede sangtekster. Et af de mest berømte eksempler er at Bob Dylan ifølge rockmytologien ved sit første møde med The Beatles antog at de var vant til at ryge marihuana fordi en linje i sangen *I Want To Hold Your Hand* lød:

»And when I touch you I feel happy inside / It's such a feeling that my love / I get high.«

The Fab Four måtte forklare Dylan at de faktisk sang det noget mere uskyl-dige (og bedre rimende): *I can't hide* – og ikke *I get high*.

Sproglig konserveres

Skriftsproget er naturligvis også stærkt medvirkende til at ord og udtryk fastholdes i en bestemt form. I en undersøgelse af børnehaveklasserbørns sproglige færdigheder som jeg var med til at gennemføre, fik vi børnene til at udtale ord som *politi* og *helikopter* så tydeligt som muligt. Lav udtaledistinkthed kan nemlig være forbundet med senere læsevanskeligheder.

Det viste sig her at kun meget få børn (i størrelsesordenen 10 %) sagde ordene med en *i*-lyd i anden stavelse. Langt de fleste sagde »poleti« og »helekofter« – som også hos voksne er almindelige udtaler i daglig tale. Når udtalerne med *i*-lyd overhovedet videreføres i distinkt udtale, skyldes det givetvis kendskabet til ordenes stavemåde.

Det er også stavemåden med *a* der afslører at førsteledet i *rastløshed* og *rasteplads* ikke er en betydningsvariant af *rest* (der jo hos de fleste har samme udtale som *rast*). Selv om ordet *rast* er blevet sjældent, føres det videre som en slags fossil i sammensætninger som de nævnte. Man kan godt begræde at en vigtig betydningsnuance er gået tabt for den studerende der skrev om *restløshed*. Men at udtaleudviklinger kan føre til omfortolkninger af udtryk, er ikke i sig selv noget at sørge over.

Et af mine yndlingseksempler er formen *kuglepind* (for *kuglepen*), der afspejler at kort *æ*-lyd (som i *pen*) i moderne udtale kan falde sammen med *e*-lyd (som i *pind*). Ordet *pen*

bruges kun sjældent som fri form, og en kuglepen er jo aflang som en pind – så omfortolkningen er meningsfuld. Igen er det selvfølgelig lidt trist hvis forståelsen af ordets oprindelige bestanddele forsvinder – men hvor mange kan mon forklare hvad det er for en kugle der hentydes til i kuglepennens førsteled? Selv om vi forsøger at analysere udtryk i betydningsenheder, er vi ofte nødt til at videreføre elementer hvis rolle i helheden vi ikke helt forstår.

Det er med andre ord både urealistisk og unødvendigt at få hele etymologien med når et sprogligt udtryk overføres fra en sprogbruger til en anden. Betegnelsen *stikkelsbær* fungerer glimrende selv om det er uklart for de fleste hvad *stikkels* betyder (ordet er ifølge *Den Danske Ordbog* lånt fra nedertysk, hvor *stickel* betyder *spids*). Ligeledes kan man høre unge der aldrig har set en tiøre, sige at »endelig faldt tiøren«. Og selv om jeg selv udmærket husker hvordan en tiøre så ud, så har jeg ingen anelse om hvorfor det netop er en tiøre der falder, endside hvor den falder hen.

Anything goes?

Nu kan det måske lyde som om jeg er villig til at fryde mig over alle forvanskninger, misforståelser og stavefejl. Men det skal nu tages med et gram salt (som en gymnasieelev skrev i en stil).

Jeg er ikke tilhænger af at vi afskaffer retskrivningsnormen og alle sammen går over til at bruge stavemåder der tydeligere angiver vores

egen udtale. Som mange læsere har bemærket, går læsehastigheden stærkt ned når man læser *Nellies bog* – og det ville for de fleste andre teksters vedkommende være en ulempe snarere end en fordel.

Min pointe er blot at afvigelser fra standardformerne ikke er tegn på at sproget forfalder, selv om de selvfølgelig kan opfattes sådan. Læserbreve forudser jævnligt at vi snart ikke længere vil kunne kommunikere med hinanden hvis ikke den omsiggribende sjusken med sproget bringes til ophør. Men som blandt andet den britiske sprogforsker James Milroy har påpeget, er det en forudsigelse der har flere hundrede år på bagen – og der er intet der tyder på at moderne sprogbrugere er ringere til at kommunikere end tidligere generationer, hverken skriftligt eller mundtligt.

Afvigelser er ikke tegn på at sproget forfalder, men tværtimod tegn på at sproget genopbygges. Nye sprogbrugere reproducerer og fortolker – og når de når frem til nogle lidt forandrede former, kan afvigelserne netop give os et interessant indblik i menneskets evne til at reproducere og fortolke sprogligt input. Den evne er noget meget mere fundamentalt end enigheden om hvilken sproglig form der er bedst at bruge eller, om man vil, mest korrekt.

Når det er sagt, vil jeg dog understrege at jeg ikke har spor imod at sprogbrugere vælger deres ord og udtryk med omhu og måske endda bruger ordbøger. Når to fuldt gen-

nemskuelige udtryk blandes sammen, synes jeg ikke der er noget at blive begejstret for. Eksempelvis når *at få fart på* og *at få luft under vingerne* blandes sammen til *at få fart under vingerne* (en såkaldt kontamination).

Jeg råber heller ikke hurra når sprogbrugere overtager udtryk fra et fremmedsprog og ignorerer eksisterende udtryk – som når bøger og tekster stadig oftere *frigives* (efter engelsk *release*) i stedet for *at blive udgivet* eller *offentliggjort*. Eller når mit printerprogram spørger hvor

mange *kopier* jeg ønsker (efter engelsk *copies*). For hvad er der nu galt med ordet *eksemplarer*? Osvider, osvider ...

Men grundlæggende synes jeg man skal glæde sig over at sproglige udtryk overtages og genopfindes. Det er netop det der gør det muligt at forstå hinanden.

Holger Juul (f. 1965)
lektor, ph.d., Institut for Nordiske
Studier og Sprogvidenskab,
Københavns Universitet

PS. Redaktionen af Mål og Mæle har venligt oplyst mig om at udtrykket *endelig faldt tiøren* henviser til en automat der virker trægt.

Henvisninger

Niels Frank: *Nellies bog*. Gyldendal, 2013.

Holger Juul: Udtaledistinkthed og stavefærdighed hos danske børn. I tidsskriftet *Danske Talesprog*, nr. 12, 2012.

James Milroy: Children can't speak or write properly anymore. I antologien *Language Myths*. Penguin Books, 1998.

Citatet fra den ordblinde mands rejsebeskrivelse stammer fra en undersøgelse gennemført af Trine Nobelius og Julie Kock Clausen.

Lyder da meget spændende

■ Om topikdrop

Af Lærke Josefine Kallede Sø

Kan da godt være, det var værd at undersøge

»Kan da godt være«, var svaret på et spørgsmål, jeg stillede i det tidlige forår 2012. Mit fokus ændrede brat retning fra selve samtalen til dette amputerede svar. Der var jo ikke noget subjekt i sætningen, men alligevel forstod jeg svaret til fulde. Ganske vist kendte jeg da godt dette subjektsløse fænomen fra sms'er og emails, som eksempelvis *Håber du har det godt og Glæder mig til at se dig*. Men jeg havde aldrig før bidt mærke i subjektsløse sætninger i talesprog. Min nysgerrighed var vakt. Var dette drop af subjekt almindeligt i talesprog? Og hvordan er det overhovedet muligt at udelade en sætnings subjekt og stadig blive forstået? Dette fænomen måtte undersøges nærmere.

Udeladelser

Udeladelse af enkelte sætningsled er egentlig ikke noget særsyn, og der findes en række fagtermer til at beskrive sætninger med udeladte led eller leddele: ellipse, prodrop, nulanafor, topikdrop m.m. En bredt favnende term er *ellipse*. Termen dækker over udeladelse af alle typer led eller leddele, herunder verber,

Hun så ham, og han (så) hende.

objekter,

Hun så (den), og han hørte den.

og subjekter,

Hun synes, han er rar, og (hun) har tænkt sig at invitere ham hjem.

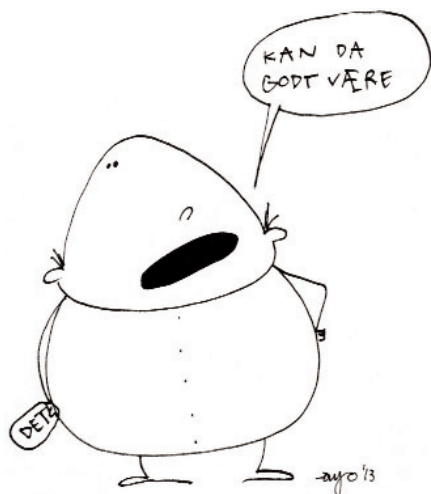
For det meste er der ingen ben i at afkode ellipser og vha. konteksten supplere det udeladte element, og i nogle tilfælde er udeladelse faktisk snarere reglen end undtagelsen. Det gælder f.eks. udeladelse af andenpersonssubjektet i imperativer, som er fuldt forventelig, eftersom imperativer altid er rettet til anden person.

Tag (du/I) bare et stykke til!

Noget lignende gør sig gældende i andre sprog. I spansk er det almindeligt at udelade et subjekt, hvis dette er et pronomen, idet det på verbet markeres, hvilket subjekt der er tale om:

(Yo) bebo vino.

I eksemplet her, der kan oversættes til 'Jeg drikker vin', markerer bøjningsendelsen *-o* på verbet (*beb-o*), at subjektet er første person, singularis. Pronomenet *yo* er på grund af verbets bøjningsendelse unødvendigt, og det ville så at sige være at gå med livrem og seler at udtrykke både det eksplicitte pronominal subjekt og verbets bøjningsendelse.

Sprog, der ligesom spansk kan droppe et pronominalt subjekt, fordi verbets bøjning overflødiggør subjektet, kaldes for *prodrop*-sprog. På dansk markerer vi ikke subjektet på verbet. Derfor må det være et andet, omend lignende fænomen, der er på spil, når subjektet droppes i danske sætninger. Der skelnes undertiden mellem *prodrop* og såkaldt *nulanafor*. *Nulanafor* dækker over sprog, der modsat *prodrop*-sprog ikke markerer udeladte sætningsled på verbet. På japansk kan man således konstruere sætninger uden eksplicitte subjekter og uden verbal subjektmarkering:

Sydney ni itta.

Eksemplet her betyder 'Jeg tog til Sydney' med den ordrette oversættelse 'Sydney til tog'. Der er altså ikke noget subjekt. I japansk er det ligefrem forkert at have et pronomen som subjekt i sådanne sætninger. Også i kinesisk er det ganske

almindeligt at lave sætninger uden eksplicit subjekt:

Hē chá ma?

Det kinesiske eksempel betyder 'Drikker du te?' med den ordrette oversættelse 'Drikker te spørgsmål'. Det sidste ord *ma* markerer altså, at sætningen er et spørgsmål.

I et tværsprogligt perspektiv er det således ikke udsædvanligt at udelade sætningsled, hvis bare konteksten giver en ledetråd til afkodning af det udeladte. Men hvorfor er det så overhovedet interessant at undersøge subjektsløse sætninger i dansk? Jo, for hvis man er bare den mindste smule bidt af en gal lingvist, stiller man sig da ikke tilfreds med et udsagn om, at det ikke er et usædvanligt fænomen. Jagten på en tilfredsstillende forklaring må derfor nødvendigvis fortsætte.

Hvad er det så, der er særligt ved dansk?

Den fagterm, der bedst dækker de subjektsløse sætninger i dansk, er *topikdrop*. Som termen afslører, er det udeladelse af *topik*, der er sagens kerne. *Topik* er det sætningsled, som angiver, hvad sætningen handler om. I sætningen *Hans elsker kage* er 'Hans' *topik*. Det er Hans, sætningen handler om. *Topik* kan kendes på, at det står lige før det finitte verbal. Det er ofte subjektet, der er *topik* og altså står lige før det finitte verbal.

Hun giftede sig med ham.

Men også andre led kan være *topik*, f.eks. objekter:

Ham giftede hun sig med.

eller adverbialer:

I går giftede hun sig med ham.

Sætninger som *Kan da godt være, Håber du har det godt og Glæder mig til at se dig* mangler netop et subjekt, der står før det finitte verbal. I almindelige fremsættende sætninger kan man ikke udelade subjekter efter det finitte verbal:

I går giftede sig med ham.

Den lille sætning *Kan da godt være* blev således startskuddet til en undersøgelse af topikdrop i dansk.

Undersøgelsen

Da topikdrop er relativt ubeskrevet i moderne dansk talesprog, var det nødvendigt at foretage en såkaldt eksplorativ undersøgelse af fænomenet. Med eksplorativ menes blot en undersøgelse, der kortlægger omstændighederne ved fænomenet og tager stilling til, hvordan fænomenet bedst undersøges. En eksplorativ undersøgelse er altså en lille stikprøve, der ligger forud for en større, repræsentativ undersøgelse.

Da jeg i første omgang bemærkede fænomenet i talesproget, syntes det kun naturligt at fokusere på talesproget og på talesprogsnært skriftsprog som eksempelvis det, der ofte anvendes i sms'er. Desuden kan de fleste nikke genkendende til, at der lægges større omhu i udformningen af formelt skriftsprog end i uformelt talesprog. Dermed ikke sagt, at topikdrop

er udtryk for decideret sjusk i talesprog. Men det er som regel i talesproget, at der eksperimenteres og udvikles nye former. For at indfange talesprog til undersøgelsen hentede jeg data fra fire forskellige kilder: Amagerprojektet (en samling af nyere lydoptagelser af folkeskoleelever fra Amager), SamtaleBank (en samling af lydoptagelser af almindelige danskeres samtaler), min egen sms-indbakke og Facebook.

Hvad droppes der?

Mit udgangspunkt for undersøgelsen var udeladelse af subjekter. Og det viste sig da også at være netop subjekter, der hyppigst droppes. Men der dukkede også enkelte objekt-drop op i mit data. Blandt de objekt-drop, jeg fandt, var følgende, hvor det tilbagevisende pronomen *det* er udeladt:

Kan jeg ikke forstå.

Burde man lave noget oftere der.

Meget hurtigt stod det klart, at droppene kun gik ud over pronominer. Det vil sige, at det ikke var navneord som *Peter* eller *gryden*, der blev droppet, men i stedet pronominer som *jeg*, *hun* eller *det*. Selv om droppene fordelte sig på alle slags pronominer, på nær anden person, pluralis (dvs. pronominet *I*), viste der sig et tydeligt mønster. Droppene koncentrerede sig om første person, singularis (*jeg*) og *det*, hvor *det* viste tilbage til en forudgående sætning eller situation som helhed.

Drop af *jeg*:

*Skal til at lave opgaver.
Har været der et par gange.
Skriver til dig senest kl 10 i morgen.*

*Så fortjent.
Rigtig godt gået.
Meget irriterende.
Sejt.*

Drop af det:

*Var så godt at se dig igen.
Ligger ude ved Ørestad.*

Udover drop af subjekter viste det sig, at hjælpeverber ofte ryger i svinget sammen med subjekterne. Det er altså muligt at droppe flere led i en sætning på samme tid og stadig blive forstået:

*Haft så travlt i dag på arbejde.
Godt lide ham.*

Hvornår droppes der?

Droppene forekom i en lang række forskellige kontekster. Hovedparten faldt i en af tre grupper: 1) drop i svar på spørgsmål, 2) drop i kommentarer og 3) andre drop. Følgende eksempler er drop i svar på spørgsmål:

- *Kan du alle de der sange der?*
- *Kan mange af dem.*
- *Kender du den?*
- *Aldrig hørt om den.*
- *Hvor skal du hen?*
- *Skal spise*

Her hentes informationen om de udeladte led direkte fra spørgsmålet.

Drop i kommentarer er de korteste sætninger, jeg stødte på i undersøgelsen. Her droppes hjælpeverbet (typisk en form af være) konsekvent sammen med subjektet (typisk *det*).

En særlig slags kommentarer er uddybninger af noget, man selv har sagt. Her er drop også almindelige, som i nedenstående eksempel, hvor det uddybes, hvad det vil sige at være fan af nogen.

*Da jeg blev rigtig rigtig fan af ham.
Begyndte med at holde rigtig meget af ham og fik drømme om at møde ham og alt det der.*

Andre drop er alle de tilfælde, der ikke var svar eller kommentarer. Det var drop i almindelig løbende tale eller skrift (sms/facebook).

*Skal lave en feature om skrald.
Blevet lidt snapsefuld.
Vidste at du var på min side.*

Det lugter altså af, at visse kontekster er særlig gunstige for topikdrop. Konteksten skal være uformel, og den må gerne give stikord til afkodningen af topikdroppet. Derudover tegner der sig også et billede af, at topikdrop knytter sig til bestemte ord og vendinger. Mange af droppene var i sætninger, der beskriver talerens attitude til et eller andet. Det gælder for de ovenfor omtalte drop i *så fortjent*, *rigtig godt gået*, *meget irriterende* og *sejt* såvel som for sætninger med såkaldte attitudeverber som f.eks. *tro*, *tænke* og *synes*, *savne*, *håbe* og *glæde*.

Tror bare han læste.

Tænker at køre nu.
Synes det er længe siden.
Savner dig.
Håber vi snart ses igen.
Glæder mig til at høre om det.

I sætninger med sådanne verber er subjektet langt oftest *jeg*. Det kan med andre ord betragtes som en slags standardsubjekt, og sådan et er der ingen logisk grund til at nævne eksplicit, hver gang det er muligt. Ved attitudeverber er det da også næsten udelukkende *jeg*, der drop- pes. Forbindelser som *jeg tror*, *jeg synes*, *jeg håber* osv. er mere eller mindre konventionaliserede. Vi bruger dem igen og igen uden at konstruere dem fra bunden hver gang. De er færdige sætninger, vi kan bruge uden at tænke over det, og vi ved altid, hvad de betyder. De er så velkendte, at de snildt kan klare en amputation. Vi kan sagtens genkende dem, med eller uden subjekt.

Hvorfor droppes der?

Vi har allerede været lidt inde på, hvorfor topikdrop forekommer. Det kan være overflødigt at nævne et topik, fordi det er givet i konteksten, fordi det betragtes som standard, eller fordi det indgår i en fast vending, som der problemfrit kan forkortes lidt i. Det kan også tænkes, at topikdrop kan bruges til at tage noget af alvoren ud af en situation. Fordi sætninger med topikdrop er talesprogsagtige og typisk forekommer i uformel sammenhæng, giver topikdrop en uhøjtidelig klang til det, der

siges. Det bliver tydeligt, hvis vi for eksempel sætter de to følgende sætninger over for hinanden.

Jeg elsker dig.
Elsker dig.

Det er egentlig ikke fordi, der er noget exceptionelt højtideligt over formen på *Jeg elsker dig*. Det er nærmere *Elsker dig*, der er særligt uhøjtidelig. Uden subjektet bliver sætningen mere dagligdags. *Elsker dig* er noget man kan sige i farten. Topikdrop kan være en måde at få højtravende udsagn ned på jorden.

Hvad kan man så lære af det?

Med disse forklaringsmuligheder er undersøgelsen kommet til vejs ende. Hvad der begyndte som en ganske almindelig samtale, udviklede sig til et uimodståeligt projekt. Jeg måtte død og pine finde ud af, hvad der lå bag subjektsløse sætninger. Og glæden var stor over at finde ud af, at topikdrop er ganske systematisk og almindeligt i talesproget og i uformelt skriftsprog. At dagligdags sproglig undren kan føre til ny indsigt, er selv sagt en gevinst i sig selv. Men selv om dette projekt nu er fulgt til dørs, er der stadig masser af uafklarede spørgsmål. Undersøgelsen var en lille stikprøve. For at se, om forklaringsmulighederne virkelig holder vand, er større undersøgelser nødvendige. Således er min nysgerrighed stadig vakt og langt fra stille.

Lærke Josefine Kallede Søe
Stud.mag. i Lingvistik

Illustration: Ayo Felicia H. Ziska

Sprogviden, spørgsmål

1. I hvilket af disse sprog er ordet for *vindue* ikke beslægtet med de andre? a) latin, b) engelsk, c) fransk, d) tysk, e) svensk
2. Hvad har endelserne *-t* (dansk), *-ment* (fransk) og *-ly* (engelsk) til fælles?
3. Hvad hedder *genus*, *numerus* og *kasus* på mere jævnt dansk?
4. Hvad er klokken, når en bayrer siger *drei Viertel fünf*?
5. Hvad betyder følgende ord: *sorrig*, *gol*, *est*?
6. Hvilke to forskellige *kasus* er de to ord *corpus delicti*?
7. Hvilken ordbog er ældst, *Den Danske Ordbog* eller *Ordbog over det danske Sprog*?
8. Hvad hedder den senest udkomne større danske grammatik?
9. Nævn mindst tre grammatiske måder at give en ordre/instruks på i dansk.
10. Hvad betyder det gamle danske ord *hu*?
11. Nævn mindst 5 udtryk for at være *fuld*.
12. Ved Kommunalvalget 2013 stillede *Dovne Robert* op. Nævn mindst 5 andre eksempler på offentlige øge- eller kælenavne, der består af rækkefølgen karakteristik + fornavn.
13. Hvad er forskellen mellem et *kateder* og et *kateter*?
14. Hvad er hhv. *an f-word* og *the f-word*?